

چشم اندازی به جریان های چیره نوپدید ادبیات تطبیقی: تحلیل داده کاوانه شش خوشه مفهومی در رسنامه های کشورهای انگلیسی زبان^۱

فرزانه دوستی^۲ (پژوهشگر گروه پژوهش های ادبی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ایران)

چکیده: با گذشت قریب به نود سال از نخستین گام های فاطمه سیاح، دانش ادبیات تطبیقی در ایران هنوز در اندیشه و عمل با مشکلات و دست اندازهای بسیار مواجه است. یکی از حلقه های مفقوده منابع مستند درباره رسنامه های ادبیات تطبیقی دانشگاهی در جهان است تا با تکیه بر آن بتوانیم به قیاسی روشن و مستدل از وضعیت خود در جهان دست پیدا کنیم. پژوهش پیش رو می کوشد تا پاسخی مقدماتی به این نیاز اساسی دهد. در این مقاله به تحلیل برنامه های آموزشی و پژوهشی پنج سال اخیر بیش از چهل نهاد شاخص و پیشرو دانشگاهی کشورهای انگلیسی زبان در غرب پرداخته شده است و پس از گزارش تفصیلی و ارزیابی مقدماتی داده ها، شامل بر سرفصل های منتج از رسنامه ها و فهرست نامه های رسمی منتشر شده در تارنمای نهادهای آموزشی و پژوهشی، کوشش شده به شیوه «داده کاوی» و کشف شش خوشه مفهومی (سنت ادبیات تطبیقی، بازناندیشی پسااستعماری، ادبیات بالینی و انسانیت پزشکی، بازناندیشی اقلیم محور، رسانه و هنر و روایت های بینارسانه ای، علوم انسانی رقمی)، گزارشی مستند از وضعیت کنونی ادبیات تطبیقی در دو دهه نخست قرن بیست و یکم در حوزه کشورهای انگلیسی زبان و چشم انداز آتی این رشته در جهان ارائه شود.

کلیدواژه ها: داده کاوی، رسنامه ادبیات تطبیقی، علوم انسانی رقمی، ادبیات میان رشته ای، انسانیت پزشکی.

(۱) با یاد استاد فقید موسی اسوار، که پیشنهاد این پژوهش از ایشان بود.

2) farzanehdoosti@gmail.com

۱. مقدمه و طرح مسئله

نابسامانی و کاستی‌های موجود در دانش ادبیات تطبیقی در محیط‌های آکادمیایی در ایران کم نیست و پژوهشگران فراوانی بر این کاستی‌ها و عقب‌ماندگی‌ها تأکید ورزیده‌اند. علیرضا انوشیروانی، با پیشینه دو دهه کوششگری در این زمینه و مشارکت فراوان در تأسیس و ترویج کرسی ادبیات تطبیقی، گلایه‌مندانه می‌نویسد چون رشته ادبیات تطبیقی در ایران «پرسش‌های جدی در ساحت نظری و پژوهشی نرسیده»، در وضعیت «ناسامانگی مزمن» و سنگ‌وارگی قرار گرفته است (انوشیروانی، ۱۳۹۸، ص ۸۴-۸۵). یکی دیگر از استادان درس «ادبیات میان‌رشته‌ای» مصوب در برنامه درسی گرایش «ادبیات تطبیقی» اخیراً «کابوس خوفناک» خود در تدوین منابع این واحد درسی «ظاهراً جذاب»، و ناکارآمدی «سرفصل مصوب وزارت عتف» را که «بسیار کلی‌گویانه، مبهم و غیرراهبردی‌اند»، دستمایه نگارش مقاله‌ای مروری درباره مبانی مفهوم «میان‌رشتگی» و ادبیات قرار داده است تا کمی از ابهامات عملی در آموزش این درس بکاهد (حرّی، ۱۴۰۱، ص ۱۳۰-۱۳۱). این در حالی است که طی دو دهه اخیر شمار کتاب‌های منتشرشده درباره ادبیات تطبیقی - از آثار کلاسیک رنه ولک و سوزان بسنت تا مفاهیم جدیدتر ادبیات میان‌رشته‌ای و «ادبیات دیجیتال» - شتاب گرفته است (نک. غفاری، ۱۴۰۴). یکی از عواملی که بر آتش تنور این «ناسامانگی» می‌دمد فقدان چیزی است که می‌توان آن را «کتاب‌شناسی تطبیقی» نامید، به معنای سنجش نقادانه آثار در آشفته‌بازار ترجمه‌ها و تألیفات پرشمار و گاه موازی در حوزه ادبیات تطبیقی و میان‌رشته‌ای که از توصیف‌صوری و ماشینی فراتر برود و معیار و سنججه‌ای به دست پژوهشگر مشتاق دهد. این کمبود باعث شده است تا معرفی منابع در درسنامه‌های فعلی تا حدی سطحی، سلیقه‌ای، ناآزموده و نامتسجم جلوه کند، جدا از آنکه معرفی‌نامه‌های فعلی معمولاً چندسالی از رخدادهای بازار کتاب عقب‌ترند.

عامل مهم‌تری نیز در این میان همچنان غایب است: منابع مستند درباره درسنامه‌های ادبیات تطبیقی دانشگاهی در جهان تا با تکیه بر آن بتوانیم به قیاسی روشن و مستدل از وضعیت خود در جهان دست پیدا کنیم و از کشورهای پیشرو در این دانش الگو بگیریم. پیش از این، رقیه بهادری (۱۳۹۱) در ویژه‌نامه «ادبیات تطبیقی» نامه فرهنگستان فهرستی از دانشگاه‌های جهان را که رشته ادبیات تطبیقی در آنها آموزش داده می‌شود تهیه و منتشر کرده است اما این فهرست فاقد داده تفصیلی است. جز آن، تقریباً هیچ اطلاعات منتشرشده دیگری از محتوای آموزشی این دانشگاه‌ها به زبان فارسی در دسترس نیست (بگذریم که با گذشت بیش از یک دهه از انتشار، نیاز به بازبینی و بسط این فهرست نیز احساس می‌شود). پژوهش پیش‌رو می‌کوشد تا به این نیاز اساسی پاسخی مقدماتی دهد، به امید آنکه راهگشای پژوهشگران و درسنامه‌نگاران آینده باشد.

۲. رهیافت پژوهش

در این مقاله، به تحلیل برنامه‌های آموزشی و پژوهشی پنج سال اخیر بیش از چهل نهاد شاخص و پیشرو دانشگاهی حوزه کشورهای انگلیسی‌زبان^۱ در غرب (با تمرکز بر انگلستان، اسکاتلند، ایرلند، کانادا، و ایالات متحد آمریکا) در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری می‌پردازم. پس از گزارش تفصیلی و ارزیابی مقدماتی داده‌ها، شامل سرفصل‌های منتج از درسنامه‌ها و فهرست‌نامه‌های رسمی منتشرشده در تارنمای نهادهای آموزشی و پژوهشی، می‌کوشم به شیوه «داده‌کاوی»^۲، یعنی رده‌بندی و تحلیل واژگانی و مضمونی حدود دو‌یست صفحه پیکره‌متنی مشتمل بر عنوان‌های دروس مدون و سرفصل‌های مرتبط، گزارشی از وضعیت کنونی ادبیات تطبیقی در دو دهه نخست قرن بیست‌ویکم در حوزه کشورهای انگلیسی‌زبان و چشم‌انداز آتی این رشته در جهان ارائه کنم.

دو اصطلاح «چیره» و «نو‌پدید» در عنوان این مقاله ملهم از سه‌گانه مفهومی «پسماند، چیره، و نو‌پدید»^۳ در نظریه مطالعات فرهنگی ریموند ویلیامز^۴ است که این مفاهیم را در بستر اندیشه سیاسی-فرهنگی صورت‌بندی می‌کند. از نگاه او، فرهنگ نه بازتابی منفعل از زیربنای جامعه بلکه عرصه‌ای پویا از کشاکش نیروهای تاریخی، اجتماعی و معنایی است (Williams, 1977). در این چارچوب، اصطلاح «چیره» به مجموعه‌ای از صورت‌بندی‌ها، ارزش‌ها و شیوه‌های تفسیری اطلاق می‌شود که در یک مقطع تاریخی خاص، چیرگی فرهنگی را در اختیار دارند و به صورت نهادینه در گفتمان‌های رسمی، آموزشی و دانشگاهی بازتولید می‌شوند. منظور از «پسماند» عناصر فرهنگی برجمانده از صورت‌بندی‌های پیشین است که، ولو دگرذیسی‌یافته، همچنان در ساختار فرهنگی معاصر حضور فعال دارند. منظور از «نو‌پدید» نیز شیوه‌ها، مفاهیم و حساسیت‌هایی است که هنوز به چیرگی گفتمانی نرسیده‌اند اما ظرفیت تغییردهندگی دارند و نشانه تحول آینده‌اند (ibid, pp.121-127). این ساختار سه‌گانه کمک می‌کند تا داده‌های به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌کاوانه دروس دانشگاهی را نه صرفاً به صورت خوشه‌های آماری خنثی بلکه در قالب صورت‌بندی‌های فرهنگی معنادار تفسیر کنیم. به بیان دیگر، چارچوب ویلیامز پلی میان تحلیل کمی الگوهای مفهومی و خوانش انتقادی تحولات گفتمانی برقرار می‌کند و اجازه می‌دهد نسبت میان استمرار، چیرگی و

1) anglosphere

«آنگلوسفر» که «حوزه انگلیسی‌زبان» را معادل آن گرفته‌ام به مجموعه کشورها و فضاهایی اطلاق می‌شود که زبان انگلیسی در آن‌ها نقشی غالب و پایدار در ارتباطات و تولید فرهنگی دارد. منظور اختصاصی از آن در این مقاله دانشگاه‌هایی است که انگلیسی در آنها زبان اول و رسمی آموزشی و پژوهش است.

2) data mining

3) residual, dominant, emergent

4) Raymond Williams

نوپدیدگی در دانش نهادینه ادبیات تطبیقی در حوزه کشورهای انگلیسی‌زبان دقیق‌تر صورت‌بندی شود.

منظور از داده‌کاوی در علوم انسانی رقومی^۱ شیوه استخراج اطلاعات نهان یا الگوها و روابط مشخص در حجم زیادی از داده‌ها در یک یا چند بانک اطلاعاتی بزرگ است و به زبان ساده‌تر، امتداد دانش کهن علم آمار است با تکیه بر فناوری‌های جدید یادگیری ماشینی و هوش مصنوعی (Clifton, 2025) که با ترندهایی چون «الگوسازی آماری»^۲، «تحلیل احساسی»^۳، «خوشه‌بندی موضوعی/معنایی»^۴، و «تحلیل بسامد»^۵ در مقیاس وسیع‌تر و کاربرد متنوع‌تر به یاری پژوهشگران علوم انسانی آمده و در مقایسه ادبیات در زبان‌ها، دوره‌ها و فرهنگ‌های مختلف نیز کارآمد است. (Jockers, 2013; Chakrabarti et al, 2006)

پژوهش در مرحله نخست به صورت انسانی و دستی انجام گرفت. پس از جست‌وجوی اولیه، گزینش دانشگاه‌های شاخص و جریان‌ساز، حذف نهادهای علمی کوچک و تابع، یافتن درسنامه‌های آموزشی در لایه‌های مختلف برخط، تنظیم پیکره داده‌ها و مشاهدات و تفسیرهای انسانی اولیه، دو مدل هوش مصنوعی «چت‌جی‌پی‌تی ۵»^۶ و «پرپلکسیتی»^۷ برای داده‌کاوی و کشف خوشه‌ها دست‌یار آمد. بنابراین، رهیافت این پژوهش ترکیبی از دو شیوه پژوهش کمی/توصیفی و کیفی/تحلیلی است که در آن، داده‌های کمی به صورت پیکره‌ای رقومی^۸ و بنا به مشاهدات اولیه بر اساس شاخص‌های فراوانی واژگانی، الگوهای هم‌ایندی، و حوزه‌های معنایی دسته‌بندی شد و سپس، نتایج مستخرج از یافته‌های کمی در پرتو پیشینه نظری موجود در زمینه ادبیات جهانی و مطالعات میان‌فرهنگی به شناسایی شش خوشه «چیره» و نسبتاً نوپدید، یا به عبارتی شش «چرخش معرفتی»^۹، منجر می‌شود تا بر مبنای آن، چشم‌اندازی از وضعیت فعلی و آتی ادبیات تطبیقی در جهان ترسیم و جریان‌های نوظهور در آن تبیین شود.

برای سهولت در ارجاع‌دهی، نام دانشگاه‌هایی که برنامه درسی آنها بررسی شده در متن مقاله به اختصار آمده است. نام کامل و صورت اختصاری همه دانشگاه‌های مورد بررسی در جدول ۱ درج شده است.

جدول ۱ فهرست دانشگاه‌های بررسی شده

نام اختصاری	نام دانشگاه به فارسی و کشور (به ترتیب ارجاع در متن)	English Title and Country
۱	دانشگاه گلاسگو (اسکاتلند)	University of Glasgow, Scotland

1) digital humanities

2) statistical modelling

3) sentiment analysis

4) topic/semantic clustering

5) frequency analysis

6) "ChatGPT". OpenAI. Accessed in October-December 2025.

7) "Perplexity". Perplexity.ai. Accessed in December 2025.

8) digital corpus

9) paradigm shift

University of Edinburgh, Scotland	دانشگاه ادینبرو (اسکاتلند)	ادینبرو	۲
University of St Andrews, Scotland	دانشگاه سنت اندروز (اسکاتلند)	سنت اندروز	۳
Dublin City University, Ireland	دانشگاه دوبلین سیتی (ایرلند)	دوبلین سیتی	۴
Trinity College Dublin, Ireland	دانشگاه ترینیتی کالج دوبلین (ایرلند)	ترینیتی	۵
University of Exeter, England	دانشگاه اکسیتیر (انگلستان)	اکسیتیر	۶
The School of Oriental and African Studies of London, England	مدرسه مطالعات شرقی و افریقایی دانشگاه لندن (انگلستان)	سوآس	۷
Queen Mary University of London, England	دانشگاه کوئین مری لندن، انگلستان	کوئین مری	۸
Univeristy College London, England	کالج دانشگاهی لندن، انگلستان	یوسی‌ال	۹
University of Bristol, England	دانشگاه بریستول، انگلستان	بریستول	۱۰
University of Essex, England	دانشگاه اسکس، انگلستان	اسکس	۱۱
University of Leeds, England	دانشگاه لیدز، انگلستان	لیدز	۱۲
King's College of London, England	کالج کینگ دانشگاه لندن	کینگ	۱۳
University of Oxford, England	دانشگاه آکسفورد، انگلستان	آکسفورد	
University of Cambridge, England	دانشگاه کمبریج، انگلستان	کمبریج	۱۴
University of Warwick, England	دانشگاه واریک، انگلستان	واریک	۱۵
Goldsmiths University of London, England	کالج گلدسمیت دانشگاه لندن، انگلستان	گلدسمیت	۱۶
University of Nottingham, England	دانشگاه ناتینگهام، انگلستان	ناتینگهام	۱۷
University of Birmingham, England	دانشگاه بیرمنگام، انگلستان	بیرمنگام	۱۸
University of Kent, England	دانشگاه کنت، انگلستان	کنت	۱۹
University of Liverpool, England	دانشگاه لیورپول، انگلستان	لیورپول	۲۰
University of York, England	دانشگاه یورک، انگلستان	یورک ان.	۲۱
University of Toronto, Canada	دانشگاه تورنتو، کانادا	تورنتو	۲۲
Victoria college – UT, Canada	ویکتوریا کالج دانشگاه تورنتو، کانادا	ویکتوریا	۲۳
York University, Canada	دانشگاه یورک، کانادا	یورک کا.	۲۴
University of Alberta, Canada	دانشگاه آلبرتا، کانادا	آلبرتا	۲۵
University of New Brunswick, Canada	دانشگاه نیوبرانزویک، کانادا	نیوبرانزویک	۲۶
University of Harvard, USA	دانشگاه هاروارد، ایالات متحده آمریکا	هاروارد	۲۷

Yale University , USA	دانشگاه ییل، ایالات متحد امریکا	ییل	۲۸
University of Massachussettes-Amherst, USA	دانشگاه ماساچوست، پردیس امهرست، ایالات متحد امریکا	ماساچوست	۲۹
Boston University, USA	دانشگاه بوستون، ایالات متحد امریکا	بوستون	۳۰
Dartmouth College, USA	کالج دارتموث، ایالات متحد امریکا	دارتموث	۳۱
Brown University, USA	دانشگاه براون، ایالات متحد امریکا	براون	۳۲
University of Wisconsin, USA	دانشگاه ویسکانسین - مدیسن و میلواکی، ایالات متحد امریکا	ویسکانسین	۳۳
Northwestern University, USA	دانشگاه نورث‌وسترن، ایالات متحد امریکا	نورث‌وسترن	۳۴
Princeton University, USA	دانشگاه پرینستون، ایالات متحد امریکا	پرینستون	۳۵
Johns Hopkins University, USA	دانشگاه جانز هاپکینز، ایالات متحد امریکا	جانز هاپکینز	۳۶
Cornell University, USA	دانشگاه کرنل، ایالات متحد امریکا	کرنل	۳۷
Columbia University, USA	دانشگاه کلمبیا، ایالات متحد امریکا	کلمبیا	۳۸
University of Chicago, USA	دانشگاه شیکاگو، ایالات متحد امریکا	شیکاگو	۳۹
Stanford University, USA	دانشگاه استنفورد، ایالات متحد امریکا	استنفورد	۴۰
University of Illinois, USA	دانشگاه ایلینوی، ایالات متحد امریکا	ایلینوی	۴۱
University of Michigan, USA	دانشگاه میشیگان؛ ایالات متحد امریکا	میشیگان	۴۲
University of California (UC Berkley), USA	دانشگاه کالیفرنیا - برکلی؛ ایالات متحد امریکا	کالیفرنیا	۴۳
New York City University (NYU), USA	دانشگاه نیویورک سیتی؛ ایالات متحد امریکا	نیویورک	۴۴

۳. مروری توصیفی بر برنامه‌های درسی ادبیات تطبیقی

رشته «ادبیات تطبیقی» با حدود دو قرن سابقه، از سنت‌های سده نوزدهمی تا گشایش مرزهای خود به میان‌رشته‌گی در آغاز قرن بیست‌ویکم، همواره دچار تغییر و اصلاح بوده است و نظریه‌پردازان سعی کرده‌اند در تعریف و مرزبندی‌ها تجدیدنظر یا مسائل روش‌شناختی آن را حل و فصل کنند. امروز، با گذشت نزدیک به سه دهه از زمانی که تطبیق‌دانان نامی همچون سوزان بسنت (۱۹۹۳) و گایاتری اسپیواک (۲۰۰۳) «از مرگ این رشته گفته» و از منظر روش‌شناسی، استحاله آن را در جریان‌های نوظهور مثل نقد پسااستعماری یا «مطالعات منطقه‌ای» اعلام کرده بودند (دومینگز و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷)، بیشتر دانشگاه‌ها همچنان بر حفظ عنوان این رشته اصرار دارند. برخلاف انتظار آن منتقدان، حوزه ادبیات تطبیقی دانشگاهی در این سال‌ها چنان منعطف، پویا و پذیرنده عمل کرد که توانست به حیات خود ادامه بدهد، تاجایی که در چشم‌انداز جدید قرن بیست‌ویکم ابعادی تازه از تحول بروز داده است. دومینگز و همکارانش دلیل این سخت‌جانی را «تجربه خواننده عادی، اشتیاق به گونه‌گونی و کثرت بشری، و جاذبه مخاطره و بحران» برمی‌شمرند، یعنی «تجربه‌ای از خوانش که از هر نوع مرزبندی (زمانی، مکانی، زبانی، فرهنگی و جز این‌ها) بگذرد تا معناسازی کند، که این هم مبتنی بر مقایسه‌های هنری و ادبی است» (همان، ۱۸). حال باید دید مرور درسنامه‌های معاصر ادبیات تطبیقی چگونه بر این مدعا صحنه می‌گذارد.

ادبیات تطبیقی در بریتانیا و ایرلند: چرخش به سوی میان‌رشته‌گی و مرزگشودگی

بررسی تطبیقی برنامه‌ها و سرفصل‌های آموزشی بیست‌ودو دانشگاه شاخص در اسکاتلند، ایرلند، و انگلستان نشان می‌دهد این نهادها در دهه‌های اخیر به سوی رویکردهای منعطف، میان‌رشته‌ای و نظریه‌محور حرکت کرده‌اند. این تحرک بیش از آنکه به تغییر عنوان رشته منجر شود در بازتعریف محتوایی، روش‌شناختی و نهادین آن نمود یافته است. تقریباً در همه این دانشگاه‌ها عنوان «ادبیات تطبیقی» حفظ شده است و همچنان به مثابه مفهومی چترواره عمل می‌کند که گونه‌هایی متنوع از مطالعات تطبیقی را در بر می‌گیرد. این ثبات را می‌توان نتیجه ظرفیت انطباق‌پذیر و تحول‌پذیر این رشته در بافت دانشگاهی معاصر دانست.

از منظر جایگاه علمی، در بعضی از دانشگاه‌ها ادبیات تطبیقی همچنان در چارچوب دانشکده یا گروه «زبان‌های مدرن» تعریف می‌شود و پیوند سنتی میان آموزش زبان، ادبیات و نظریه را حفظ کرده است (گلاسگو، ادینبرو، دبلین‌سیتی، ترینیتی). در مقابل، شماری از دانشگاه‌ها ترجیح داده‌اند «ادبیات تطبیقی» را به صورت گرایش شناور، پودمانی، یا اشتراکی با رشته‌های هنر و زبان‌های مدرن یا مطالعات فرهنگی یا اساساً میان‌رشته‌ای ارائه دهند — الگویی که از انعطاف آموزشی

بیشتری برخوردار است و دانشجو را سریع‌تر به سوی انتخاب زبان دوم و افق پژوهشی هدایت می‌کند (سوآس، اکستر، یورک، واریک).

در دانشگاه‌های برتر انگلستان (سوآس، اکستر) رویکرد ادبیات تطبیقی از سنت اروپامحور فراتر می‌رود و بر ادبیات نواحی آفریقا و آسیا از جمله یادگیری زبان‌های غیراروپایی، تأکید می‌کند که نشان می‌دهد تمرکز بر جهت‌گیری چندفرهنگی و پسااستعماری است. همچنین برنامه دوره کارشناسی «ادبیات تطبیقی و فرهنگ» طوری طراحی شده است که با نگاه انتقادی به موضوعاتی چون محیط زیست، مهاجرت و جنسیت، و با رویکرد ضداستعماری بر تعامل متن و زمینه اجتماعی - سیاسی صحنه می‌گذارد.

در رده‌ای دیگر از دانشگاه‌ها (بوسال، بریستول، بیرمنگام، ناتینگهام، کنت، اسکس)، ادبیات تطبیقی بخش قابل توجهی از مطالعات فرهنگی، تاریخ، تئاتر، فلسفه، فرهنگ رومی و رسانه‌های تصویری را در سرفصل‌های خود گنجانده است و دانشجویان تشویق می‌شوند در پروژه‌های میان‌رشته‌ای مشارکت فعال داشته باشند. این الگو، اغلب با انضمام «فرهنگ» یا «جهان» به ادبیات، بر وجوه کاربردی، حرفه‌ای و بافتاری مطالعات ادبی تأکید می‌کند و دروسی مرتبط با صنعت نشر، ژورنالیسم ادبی و سیاست‌های فرهنگی در برنامه‌ها می‌گنجانند (اکستر، سوآس). این جهت‌گیری حکایت از آن دارد که ادبیات تطبیقی صرفاً دانشی نظری نیست بلکه به مثابه حوزه‌ای با قابلیت‌های عملی و اجتماعی بازتعریف شده است.

در سطح تحصیلات تکمیلی نیز الگوی آموزش تخصصی و میان‌دانشگاهی قابل مشاهده است، به گونه‌ای که «ادبیات تطبیقی» در قالب دروس مشترک میان دانشکده‌ای یا حتی میان دانشگاهی ارائه می‌شود و از ظرفیت استادان مشاور خارجی بهره می‌گیرد. این شیوه، با تقویت تنوع روش‌شناختی و گشودگی نظری، امکان طراحی برنامه‌های پژوهش‌محور پویاتر را فراهم می‌کند (سنت اندروز).

در مقابل، دانشگاه‌های سنتی‌تر (آکسفورد، کمبریج) در مقطع کارشناسی، رشته‌ای مستقل با عنوان «ادبیات تطبیقی» ندارند اما از طریق مدارک مشترک یا دوگانه در ادبیات، زبان‌های مدرن، فلسفه، مطالعات کلاسیک، مطالعات ترجمه، و مطالعات منطقه‌ای به‌طور غیرمستقیم چشم‌اندازی تطبیقی می‌گسترند؛ در مقطع کارشناسی ارشد نیز برنامه‌های میان‌رشته‌ای مسیر پژوهش دکتری را هموار می‌کند. این الگو نشان‌دهنده گرایش به تلفیق رشته‌ها و منعطف کردن مطالعات است. دانشگاه‌هایی که نسبت به تعریف مستقل ادبیات تطبیقی محتاط‌تر بوده‌اند (کوئین‌مری، کینگ)، همچنان ساختار میان‌رشته‌ای را در بدنه مطالعات کلاسیک علوم انسانی لحاظ کرده‌اند. همچنین سوگیری نسبتاً تازه‌ای به مباحثی مانند «کارآفرینی علوم انسانی» و «ادبیات و اخلاق» در قالب «انسانیات پزشکی جهانی»،

«چندزبانگی و نوشتار دیگرزبانی^۱»، و «جهانی‌سازی زبان‌های مدرن» در برنامه تحصیلات تکمیلی چندین دانشگاه به چشم می‌خورد (لیورپول، اسکس، کونین‌مری، یوسی‌ال).

در مجموع، الگوی غالب در بریتانیا و ایرلند حاکی از آن است که ادبیات تطبیقی، بیش از آنکه در قالب یک رشته سخت‌گیرانه و ایستا تعریف شود، میدانی میان‌رشته‌ای، انعطاف‌پذیر و پاسخ‌گو به تحولات نظری و اجتماعی معاصر فهم می‌شود که در مقطع کارشناسی اغلب به صورت شناور و ترکیبی و در تحصیلات تکمیلی به شکلی مستقل، پژوهش‌محور و گشوده به حوزه‌هایی چون انسانیت‌رقومی و استعمارزدایی از علوم انسانی حضور دارد (ناتینگهام، بیرمنگام، کنت).

ادبیات تطبیقی در کانادا: نظریه‌بنیاد و بومی‌گرا

بررسی تطبیقی درسنامه‌های دانشگاهی در پنج دانشگاه شاخص انگلیسی‌زبان یا دوزبانه کانادایی نشان می‌دهد که نگاه‌ها به رشته «ادبیات تطبیقی» در کانادا هم دستخوش تحولات بسیار شده است. ساختار آموزشی و پژوهشی ادبیات تطبیقی در دانشگاه‌های انگلیسی‌زبان کانادا، از حیث ساختار و جهت‌گیری نظری، محاسبت چشم‌گیری با الگوی بریتانیایی دارد. بسیاری از این دانشگاه‌ها، در بستر تاریخی مستعمراتی خود، مستقیماً متأثر از سنت‌های آموزشی بریتانیا بوده‌اند و در عین حال، به دلیل همجواری جغرافیایی و تعامل مستمر با دانشگاه‌های ایالات متحد، در دهه‌های اخیر به میان‌رشته‌نگی و نظریه‌مداری گرایش پیدا کرده‌اند. با این حال، در اغلب دانشگاه‌های کانادایی عنوان کلی «ادبیات تطبیقی» حفظ شده است و به مثابه مفهومی چترواره برای روش‌ها و موضوعات متنوع به کار می‌رود. الگوی چرخش میان‌رشته‌ای، مخصوصاً در دانشگاه‌های انگلیسی‌زبان (تورنتو، یورک‌کا.) که مرزهای سنتی میان ادبیات، نظریه، مطالعات فرهنگی و تاریخ را تا حد زیادی زدوده‌اند، مشهود است. در این چارچوب، ادبیات تطبیقی رشته‌ای محدود نیست بلکه مهارتی است تحلیلی و رویکردی است روش‌شناختی.

دانشگاه تورنتو به علت برنامه‌های درسی تأثیرگذار در نقد ادبی و نظریه ارتباطات، که امروز به «مکتب تورنتو»^۲ معروف است، جایگاهی ممتاز و الگوساز دارد. سه‌زبانگی از پیش شرط‌های پذیرفته شدن در این رشته محسوب می‌شود و درحالی‌که «ادبیات تطبیقی» را عمدتاً در مقطع تحصیلات تکمیلی ارائه می‌دهد، با اختصاص «کالج ویکتوریا» به آموزش هنرهای عالی در مقطع کارشناسی و با تأکید بر پیوند ناگسستنی این حوزه با نظریه انتقادی، عنوان «ادبیات و نظریه انتقادی» را برای دوره کارشناسی برگزیده است که ماهیت و محتوایی مشابه با ادبیات تطبیقی دانشگاه‌های دیگر دارد.

اما تجربه دانشگاه آلبرتا از عقب‌نشینی در شرایط بحران حکایت می‌کند. این دانشگاه، که پیش‌تر در هر سه مقطع تحصیلی دانشجوی ادبیات تطبیقی می‌پذیرفت، پس از همه‌گیری کووید ۱۹ این رشته

1) exophonic

2) Toronto School

مستقل را منحل کرد و آن را به مجموعه‌ای از دروس انتخابی در قالب گرایش فرعی تقلیل داد. همزمان، چند دانشگاه دیگر کانادا (یورک‌کا، نیوبرانزویک)، با تأکید بر ماهیت چندزبانه و میان‌فرهنگی این حوزه، ادبیات تطبیقی را در گرایشی نزدیک به مطالعات ترجمه ادغام و ارائه کردند که بر پیامدهای فرهنگی و زبانی انتقال متون ادبی تأکید دارد.

بومی‌سازی نظریه‌ها با تمرکز بر مسئله مهاجرت و تحرک‌پذیری فرهنگ، هویت و استعمار در کانادا پررنگ‌تر است و جسورانه به مباحث فناورانه و انسانیت‌ر قومی در ثبت فرهنگ و ادبیات شفاهی ساکنان اولیه کانادا پرداخته است تا در عین بهره‌گیری از سنت‌های بریتانیایی و امریکایی، پاسخ‌گویی بافت خاص چندفرهنگی و چندزبانه جامعه کانادا باشد.

ادبیات تطبیقی در ایالات متحد آمریکا: عملگرا، مسئله‌محور و انتقادی

تاریخچه آموزش عالی در ایالات متحد آمریکا، مخصوصاً در منطقه شمال‌شرقی، ریشه در شکل‌گیری مؤسسات هنرهای عالی دارد که خود وامدار سنت آموزش الهیات و آزادی‌اندیشه در قرن هجدهم است. این سنت، با گسترش دانشگاه‌ها در قرن نوزدهم و بیستم، به واسطه تأکید بر آزادی فردی، برابری و نقد اجتماعی، به بستری مناسب برای شکل‌گیری تخصص‌های میان‌رشته‌ای و ادبیات تطبیقی تبدیل شد (Veysey, 1965). ادبیات تطبیقی در آمریکا به لطف آرای انتقادی نظریه‌پردازان نوگرا از همان ابتدا همچون حوزه‌ای شناور، منعطف و پویا عمل می‌کند. بررسی هجده دانشگاه ممتاز دارای برنامه مستقل ادبیات تطبیقی در ایالات متحد آمریکا نشان می‌دهد که در بسیاری از دانشگاه‌های شاخص این کشور، مطالعات تطبیقی در قالب رشته‌های تجمیعی یا «متمرکز» طراحی شده است، به این معنا که دانشجویان می‌توانند گرایش‌های دلخواه خود را در چارچوب کلی رشته ادبیات تطبیقی انتخاب و مسیر تحصیلی‌شان را با تمرکز بر زبان‌ها، ترجمه، فرهنگ‌های دیداری یا مطالعات میان‌رشته‌ای دلخواه خود «شخصی‌سازی» کنند. در ساختار آموزشی بسیاری از این مؤسسات، تحلیل ادبیات با دیگر حوزه‌ها مانند فیلم، فلسفه، تاریخ فرهنگی، ترجمه، رسانه و مطالعات جهانی درآمیخته و رشته‌ای شناور و چندوجهی شکل داده است که پاسخگویی نیازهای پژوهشی و تحصیلی روز است (ییل، هاروارد، براون).

رشته ادبیات تطبیقی در دانشگاه ییل را رنه ولک در سال ۱۹۴۷ بنا نهاد و با حضور شخصیت‌هایی ممتاز چون اریش اوترباخ، ویلیام ویمست، هارولد بلوم، و ژاک دریدا «مکتب ییل» را جهانی ساخت. دانشگاه ییل از نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ به قطب مطالعات ادبیات روسی و نظریه ادبی تبدیل شد و ورود شوشانا فلمن به این گروه منجر به شروع جریان روانکاوی ساختارشکن در آمریکا شد. در آغاز قرن بیست و یکم، برنامه «مطالعات فیلم» هم به این گروه اضافه شد که عملاً ادبیات تطبیقی ییل را به مرکزی برای مطالعات میان‌رشته‌ای تبدیل کرد. در

حال حاضر چهار تمرکز «ادبیات و فرهنگ‌های تطبیقی»، «آموزش فشرده زبان‌ها»، «مطالعات فیلم» و «ترجمه ادبی» در این گروه سامان یافته که رویکردهای سنتی ادبیات تطبیقی را با جریان‌های مدرن و میان‌رشته‌ای می‌آمیزد. سنت متن‌محوری و اسازانه و نظریه‌بنیاد در ادبیات تطبیقی به تبعیت از مکتب ییل در دانشگاه‌های هم‌تبار دیگر نیز دنبال می‌شود (نک. کرنل، جانزهاپکینز، پرینستون، شیکاگو، براون، کلمبیا).

در دانشگاه‌های استنفورد، دارتموث، بوستون، میشیگان و ماساچوست، دانشجویان رشته ادبیات تطبیقی ادبیات را حداقل به دو زبان می‌خوانند، تحولات و گردش جغرافیایی و زمانی ژانرها و متون ادبی را ورای زبان‌ها، مرزها و دوره‌های تاریخی دنبال می‌کنند، روابط ادبیات با تاریخ، فلسفه، سیاست و نظریه ادبی را بررسی می‌کنند و می‌آموزند چگونه ادبیات با دیگر اشکال فرهنگی و هنری مانند فیلم، درام، هنرهای تجسمی، موسیقی و رسانه‌های جدید تلاقی می‌کند. تحقیقات گسترده‌تر در زمینه رابطه میان ادبیات و دیگر رشته‌ها، مانند هنرهای تجسمی و نمایشی، فلسفه، تاریخ، علوم اجتماعی، دین، علوم و ریاضیات از اهداف اصلی این برنامه‌هاست. همچنین مطالعه تطبیقی ادبیات در دوره‌های تاریخی مختلف و فراتر از مرزهای جغرافیایی و فرهنگی هر کشور یا منطقه، بررسی انتقادی سنت‌های غربی و غیرغربی، پویایی شکل‌گیری آثار معیار و تعاریف متغیر آثار غیرمعیار و در حاشیه در زمره این فعالیت‌ها قرار می‌گیرد.

در نظام جامع دانشگاهی ویسکانسین، «مطالعات کلاسیک»، «مطالعات فرهنگی افریقایی» یا «تئاتر و درام» و برنامه میان‌رشته‌ای «مطالعات امریکای لاتین، کارائیب و ایبری» در سطح تکمیلی به چشم می‌خورد. اما دانشگاه خصوصی نورث‌وسترن برنامه «مطالعات ادبی تطبیقی» جامعی در کالج «وینبرگ» دانشکده علوم و هنر ارائه می‌دهد که از مقطع کارشناسی تا دکتری ادامه دارد؛ این برنامه میان‌دانشگاهی و میان‌رشته‌ای به مطالعه ادبیات در مرزهای ملی و زبانی می‌پردازد، ساختار شناور دارد، و از استادان رشته‌های مختلف ادبیات و همچنین دیگر حوزه‌ها مانند تاریخ هنر، مطالعات فیلم، موسیقی و فلسفه بهره می‌گیرد. تأکید بر ادبیات خارج از سنت‌های اروپایی و امریکایی، مخصوصاً ادبیات افریقا و آسیا و همچنین بازتعریف آثار معیار یا «قاموس ادبی» غربی، به گونه‌ای که ادبیات گروه‌های اقلیت، طرد شده یا حاشیه‌ای را نیز در بر بگیرد، از اهداف منحصر به فرد این برنامه آموزشی و پژوهشی است. در دانشگاه ایلینوی، عنوان رشته «ادبیات تطبیقی و جهان» - وسیع‌تر است و عملاً با ادبیات جهان ادغام شده است. در برنامه‌های متنوع دانشگاه‌های میشیگان و کالیفرنیا، برتری با مطالعات ترجمه و پسااستعماری است. در مجموع، می‌توان گفت تنوع برنامه‌های ادبیات تطبیقی در دانشگاه‌های ایالات متحد الگوی خوبی از ترکیب نظریه با رویکرد مسئله‌محور، نقادانه و عملگرا به ادبیات تطبیقی ارائه می‌دهد.

۴. تحلیل داده‌محور شش خوشه مفهومی: چرخش از سنت نظری به سوی بازآرایی معرفتی

در تحلیل برنامه‌های درسی ادبیات تطبیقی دانشگاه‌های انگلیسی‌زبان باید توجه داشته باشیم که آنچه در چهار دهه اخیر رخ داده جابه‌جایی تدریجی اما بنیادین مرکز ثقل معرفتی این رشته است: حرکتی نرم از تاریخ‌نگاری خطی، نظریه‌های کلان و مکاتب اروپامحور به سوی روابط شبکه‌ای و خوشه‌هایی مسئله‌محور که حول بدن، فضا، سیاره، رسانه و داده سازمان می‌یابند. در این بازآرایی، بعضی از حوزه‌ها جایگاه هسته‌ای پیشین خود را از دست داده، یا دست‌خوش بازخوانی انتقادی شده و به حیات خود ادامه داده‌اند، در حالی که حوزه‌هایی دیگر و اغلب نوپدید به نیروهای اصلی و سامان‌دهنده آموزش و پژوهش بدل شده‌اند. بر اساس تحلیل کمی و کیفی داده‌ها، می‌توان ساختار کنونی ادبیات تطبیقی را در قالب شش خوشه مفهومی بازآرایی کرد که هر یک در برهه‌ای تاریخی پدید آمده و به تدریج تثبیت شده‌اند و اکنون نقشی بسزا در معماری این رشته ایفا می‌کنند. این شش خوشه مفهومی و درصد فراوانی آن‌ها در درسنامه‌های امروز در جدول ۲ ارائه شده است. تبیین شایسته هرکدام از این خوشه‌های نوپدید نیازمند پرداختن به مبانی فلسفی و معرفت‌شناختی، روش‌شناختی و شیوه‌های کاربست هر یک در بدنه ادبیات تطبیقی و چنان درازدامن است که در این مجال نمی‌گنجد. به‌ناچار به معرفی مجمل و مقدماتی هر کدام بسنده می‌کنم.

جدول ۲ توزیع درصدی خوشه‌ها

درصد از کل	خوشه مفهومی	
٪۱۷	سنت ادبیات تطبیقی: تاریخ، نظریه‌ها، مکتب‌ها	۱
٪۲۳	بازاندیشی پسااستعماری: استعمارستیزی، استعمارزدایی، جنوب جهانی، پذیرش و گردش جهانی متن	۲
٪۱۸	ادبیات بالینی و انسانیت‌پزشکی: بدن‌مندی، جنسیت، حافظه، روان‌زخم، معلولیت و سلامت	۳
٪۱۶	بازاندیشی اقلیم‌محور: فضا، مکان، جابجایی و بحران‌های زیست‌محیطی	۴
٪۱۵	روایت‌های میان‌رشته‌ای: رسانه، هنر و بینامتنیت	۵
٪۱۱	علوم انسانی رقومی	۶
٪۱۰۰	جمع	

خوشه نخست. سنت ادبیات تطبیقی: تاریخ، نظریه‌ها، مکتب‌ها

این خوشه که به تعبیری مرده‌ریگ ادبیات تطبیقی کلاسیک (ریخت‌گرایی، ساختارنگری، و تاریخ ادبیات تطبیقی) است دروس بنیادین و تقریباً مشترک همه سرفصل‌های «ادبیات تطبیقی» و میان‌رشته‌ای را

دربر می‌گیرد که آشنایی مقدماتی با تاریخچه شکل‌گیری این رشته و دانش پایه درباره نظریه‌ها و مکتب‌ها را تضمین می‌کنند اما دیگر چیرگی گفتمانی ندارند و انگاره‌های نهفته در آنها خود در معرض نقد و پرسش قرار می‌گیرد. این خوشه، در بازآرایی معاصر، هم از نظر کمی به حاشیه رانده شده و هم از دگردیسی کیفی در امان نمانده است، به این معنا که دیگر مانند دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰، همچون امری جهان‌شمول و خنثی یا بایسته تدریس نمی‌شود، بلکه هدف از آشنایی با آن صرفاً تاریخ‌شناسی این رشته در بستر انتقادی و اهمیتش در تقویت نگاه تفسیری و انتقادی دانشجویان به جریانی موزه‌ای است که به علت اروپامحوری و انسداد مرزی، امروزه دیگر خریدار ندارد. فهرست پر بسامدترین عناوین درسی این خوشه در جدول ۳ آمده است.

غیبت دروس این خوشه در دانشگاه‌های پرآوازه‌ای چون پرینستون، کرنل، کلمبیا و میشیگان نشان می‌دهد که برخی از دانشگاه‌های پیشرو حتی از مرحله حفظ دروسی با عناوین کلاسیک عبور کرده‌اند. در این دگردیسی، تمرکز از تاریخ خطی مکاتب اروپایی به سوی تاریخ‌های بدیل، ضدمعیار، و روایت‌های حاشیه‌ای تغییر جهت یافته است؛ به عبارتی، شاید درست‌تر آن باشد که این مطالعات تاریخی هفده‌درصدی را هم در عمل زیرخوشه «بازاندیشی پسااستعماری» در نظر بگیریم.

جدول ۳ نمونه درس‌ها در خوشه «سنت ادبیات تطبیقی: تاریخ، نظریه‌ها، مکتب‌ها»

۱	ادبیات تطبیقی در نظریه و عمل (هاروارد)؛
۲	ادبیات تطبیقی: بحث‌ها، زمینه‌ها، روش‌ها (بريستول)؛
۳	ادبیات تطبیقی: بنیان‌های نظری (کالج کینگ)؛
۴	ادبیات تطبیقی: چیستی و چگونگی (بريستول)؛
۵	ادبیات تطبیقی: روش‌شناسی و نقد (سوآس)؛
۶	ادبیات تطبیقی: رویکردها و کاربردها (دوبلین سیتی)؛
۷	ادبیات تطبیقی: مقدمات (دوبلین سیتی)؛
۸	ادبیات تطبیقی: جرگه‌ها و خطوط فاصل (سنت اندروز)
۹	ادبیات‌ها و فرهنگ‌های تطبیقی: نظریه‌ها و رویکردها (اکستر)
۱۰	تواریخ تطبیقی؛ جهان‌های تطبیقی (آکسفورد)
۱۱	درآمدی بر ادبیات تطبیقی (گلاسگو، دارتموث)؛
۱۲	درآمدی بر ادبیات (های) غرب (بوستون)
۱۳	درآمدی بر تطبیق (کوئین مری)
۱۴	درون‌کاوی ادبی و فرهنگی (سنت اندروز)؛
۱۵	سمینار ادبیات تطبیقی و ادبیات جهان: تاریخ و کاربست (یورک، کانادا)
۱۶	قاموس‌های ادبی و خلاقیت: دوره، بافتار و متن (یوسی‌ال)

۱۷	مبانی کار تطبیقی (تورنتو)
۱۸	مسائل فرهنگ‌ها و ادبیات‌های تطبیقی (ویسکانسین)
۱۹	مسائلی درباره دوره‌ها و مکتب‌های تطبیقی (ویسکانسین)
۲۰	مطالعات ادبی تطبیقی (ایلینوی؛ کمبریج؛ نورث‌وسترن)
۲۱	مطالعات ترجمه و ادبیات‌های تطبیقی (آکسفورد)
۲۲	مطالعات تطبیقی در درون و فراتر از ادبیات تطبیقی (ویسکانسین)
۲۳	مفاهیم کلیدی در ادبیات و فرهنگ‌های جهان (اکستر)
۲۴	موضوعات ویژه در مطالعات تطبیقی ادبیات (ویسکانسین)
۲۵	مهارت‌های پژوهشی و روش‌شناسی تطبیقی (سنت اندروز)
۲۶	نظریه و روش‌شناسی ادبیات تطبیقی (ترینیتی کالج)
۲۷	نظریه و نقد: نظریه ادبی و انتقادی در بافتار جهانی (اکستر)
۲۸	نظریه‌های تطبیقی (آکسفورد)

خوشه دوم. بازانندی‌های پسااستعماری: استعمارزدایی، استعمارستیزی، جنوب جهانی، پذیرش و گردش جهانی متن

این خوشه با ۲۳ درصد فراوانی، پرتکرارترین و اثرگذارترین خوشه در داده‌ها و مهم‌ترین نیروی بازآرایی دانش ادبیات تطبیقی در چهار دهه اخیر است و این نشان می‌دهد که «پسااستعماری» دیگر یک موضوع یا رویکرد نیست، بلکه به هسته گفتمانی و منطق بازآفریننده هویت این رشته تبدیل شده است. چرخش معرفتی از «ادبیات‌های ملی» به سوی «پذیرش»^۱ و «گردش»^۲ جهانی متن همان تغییری است که ادوارد سعید در کتاب فرهنگ و امپریالیسم^۳ توصیف کرده است و از پی او منتقدانی چون اسپیواک (Ashcroft et al, 2025: 33-39) و اپتر (Apter, 2013) با نقد مفهوم ساده‌انگارانه «ادبیات جهان»، این راه را ادامه داده‌اند. در این خوشه، که خاستگاه نظری آن عمدتاً به دهه ۱۹۸۰ بازمی‌گردد و از ابتدای دهه ۱۹۹۰ شتاب گرفت، دیدگاه پسااستعماری چارچوب تفسیری غالبی شده است که به بازخوانی تاریخ ادبیات، جنسیت، فرهنگ، زیست‌بوم و حتی مطالعات رقوم می‌پردازد، مطالعه تطبیقی را کنشی ذاتاً سیاسی و تاریخی می‌داند و با همین منطق، قاموس ادبی و آثار معیار را بازمی‌نویسد. مقولاتی چون ادبیات جهان، ترجمه، امپریالیسم، مهاجرت و جنوب جهانی همگی در این خوشه جا می‌گیرند. دروس این خوشه همپوشی زیادی با خوشه میان‌رشته‌ای دارند و تفکیک آن از خوشه‌های نوپدید دیگر در سرفصل‌ها تقریباً ناممکن است چون رد آن را در همه درس‌ها می‌توان دید. پرداختن به همه زیرخوشه‌ها و جریان‌های فکری

1) reception

2) circulation

3) Culture and Imperialism

«بازاندیشی پسااستعماری» مجالی دیگر می‌طلبد اما برای درک تنوع و حضور مسلط این خوشه معرفتی، داده‌های جدول ۴ کافی به نظر می‌رسد.

جدول ۴ نمونه درس‌ها در خوشه «بازاندیشی پسااستعماری»

۱	ادبیات پس از تنش: اروپا، آفریقا و آمریکا (تورنتو)
۲	ادبیات پسااستعماری، اندیشه و فرهنگ تصویری: مطالعه نظریه‌ها و آثار ادبی و سینمایی پسااستعماری از آفریقا و برزیل و دریای کارائیب (گلاسگو)
۳	ادبیات جهان از عهد عتیق تا سده شانزدهم میلادی/ ادبیات جهان از قرن هفدهم میلادی تاکنون (ویسکانسین)
۴	ادبیات حوزه کارائیب (ترینیتی کالج)/ درآمدی به ادبیات کارائیب (اکستر)
۵	ادبیات عرفانی جهان (ماساچوست)/ اشعار عرفانی یهودی و اسلامی (ییل)
۶	ادبیات کارائیب: خوانش بوم‌شناختی جهان (واریک)
۷	ادبیات و نظریه پسااستعماری (ییل)/ روابط پویای استعمار/پسااستعمار (هاروارد)
۸	ادبیات‌ها و فرهنگ‌های امریکای لاتین (ویسکانسین)/ اندیشه سیاسی امریکای لاتین از منظر تطبیقی (ییل)
۹	ادبیات‌های استعماری، دیدگاه‌های پسااستعماری (یوسی‌ال)
۱۰	از «جانور وحشی» تا «شهزاده حقیقی»: مقاومت بومیان در ادبیات بومی و آنگلوآمریکن (براون)
۱۱	استعمارزدایی از ترجمه (دارتموث)
۱۲	استعمارزدایی از حافظه: آفریقا و سیاست یادبود (ییل)
۱۳	امپراتوری، استعمار و جهانی‌سازی در خاورمیانه و شمال آفریقا (ترینیتی کالج)
۱۴	انتقام در ادبیات جهان (ییل)
۱۵	آثار معیار در مستعمره: خواندن ادبیات انگلیسی در خارج (ییل)
۱۶	بازخوانی نظم جهان واحد و تاریخ جهان واحد (براون)
۱۷	بازنمایی مسلمانان در بریتانیا (یورک انگلستان)
۱۸	بایگانی: تاریخ‌نگاری امپراتوری و غیرامپراتوری در نظریه و عمل (براون)
۱۹	بیرون پنجره‌ام قاره‌ای است: ادبیات‌های ایالات متحده و کارائیب در گفت‌وگو (اکستر)
۲۰	پس از شرق‌شناسی: نوشتن در سراسر منطقه تماس عربی - اسلامی (هاروارد)/ شرق‌شناسی‌ها و غرب‌شناسی‌ها (آلبرتا)
۲۱	تجربه ادبی مهاجرت (ییل)/ هویت‌های مهاجر (هاروارد)/ ادبیات، دیاسپورا و روان‌زخم‌های جهانی (هاروارد)
۲۲	ترک مأمین‌خانه: کاوش در ادبیات جهان (بوستون)
۲۳	جنگ و هنر: گواتانامو، بیست سال بعد (براون)
۲۴	جوهرسازان امت: حذف جهان یهودی و مسلمان از تاریخ (براون)

۲۵	زنان مسلمان بازمی‌نویسند (یورک کانادا)
۲۶	سرزمین به‌تاراج‌رفته: امریکای لاتین بومی (میشیگان)
۲۷	سفر به دور دنیا با چهل قصهٔ پریانی: خاستگاه‌ها، ترجمه‌ها و بازاندیشی‌ها (بوستون)
۲۸	سفیدپوستان، یهودیان سفید، و ما: سیاهان تندرو، عرب‌ها، و متفکران یهودی (براون)
۲۹	شهرزادها: ترسیم «شرقی» در فرهنگ مدرن فرانسوی (براون) / داستان‌های جادهٔ ابریشم (براون)
۳۰	فراتر از زردپوست بودن: بازنمایی‌های نژاد و قومیت در شرق آسیا (براون) / فلسفهٔ استعمارزدایی: سنت‌های متنی آسیایی (تورنتو) / گذرگاهی به فرهنگ‌های آسیایی (بوستون)
۳۱	فرهنگ امپریال قرن نوزدهم: بریتانیا و ایالات متحده (یورک کانادا) / فرهنگ‌های امپریالیسم رومی (براون)
۳۲	مدرنیسم‌های شمال و جنوب / مدرنیسم جهانی و بحران (براون)
۳۳	مطالعات نژاد و قومیت (نورث‌وسترن)
۳۴	مهاجرت اجباری و هویت: بازسازی و تخیل دوبارهٔ آینده (ترینیتی کالج)
۳۵	نظریه از حاشیه: پسااستعمارگرایی و سنت رادیکال (واریک)
۳۶	نظریهٔ فرهنگی و ادبی جهانی / گلوبال (دارتموث)
۳۷	نفت، کالاگشتگی و سرمایه‌داری در ادبیات مدرن عربی (ماساچوست) / داستانِ نفت: مطالعه در ادبیات جهان (واریک)
۳۸	نوشتن از جهان: قدرت، انتشار، و مقاومت (یورک انگلستان)
۳۹	نه به مرحمت ارباب: آزادی، بردگی، رهایی و غرامت (براون) / هنر انقلاب در امریکای لاتین (براون)
۴۰	ینگهٔ دنیاها: خوانش فضا و مکان در امریکای لاتین استعمارشده (براون)

خوشهٔ سوم ادبیات بالینی و انسانیات پزشکی: بدن‌مندی، جنسیت، حافظه، روان‌زخم، معلولیت و سلامت جهانی نخستین بارقه‌های این حوزهٔ نوپدید و میان‌رشته‌ای در دههٔ ۱۹۹۰ با اهمیت دادن به بدنِ دردمند (Scarry, 1985)، بدن‌مندی و جنسیت در مطالعات ادبی آغاز شد اما پس از همه‌گیری کووید ۱۹ در قالب «انسانیات پزشکی» ساختاری منسجم‌تر یافت و اگرچه از نظر کمی سهم کم‌تری در درسنامه‌ها دارد یکی از راهبردی‌ترین خوشه‌های جدید است. این خوشه ادبیات تطبیقی را به حوزه‌های سیاست‌گذاری سلامت جهانی، اخلاق پزشکی و آموزش بالینی متصل می‌کند. همزمان با پیدایی نظریه‌های «زیست‌سیاست»^۱، گسترش میان‌رشته‌ای مفاهیمی چون روایت بیماری، روان‌زخم، مراقبت و اخلاق نشان می‌دهد که ادبیات کم‌کم از نقش صرفاً ابزاری در تفسیر فرهنگ فاصله می‌گیرد و به «دانشی مداخله‌گر در زیست اجتماعی» تبدیل می‌شود که در آن بدن نه یک مضمون یا درون‌مایه، که نوعی فضای همزیسته است که سیاست و تاریخ و عاطفه «در» آن یا «بر» آن تلاقی می‌کنند (Foucault, 2008; Kleinman, 1988). از طرف دیگر، پیوند ادبیات با پزشکی،

1) biopolitics

سلامت روان/روان‌زخم، و معلولیت نشان‌دهنده چرخش معرفتی اخلاق‌گرا و زیست‌محور در بدنه ادبیات تطبیقی است. این خوشه تقریباً به سرفصل‌های ادبیات تطبیقی همه دانشگاه‌های پیشرو راه یافته و البته حضوری همچنان کم‌رنگ و گسسته دارد (ادینبرو، کوئین مری، کینگ، کرنل، نیویورک). در جدول ۵، بعضی از عناوین درسی مرتبط با این خوشه را مشاهده می‌کنید.

پرسش‌های حوزه علوم انسانی پزشکی جهانی و اخلاق پزشکی – مثل اینکه آیا معنای بیماری در همه فرهنگ‌ها یکی است، پزشکی غربی «سلامت» را چگونه تعریف می‌کند و چه تعارض‌هایی با سنت‌های غیرغربی دارد، تجربه بیماری در ادبیات جهان چگونه بازنمایانده می‌شود، رنج و «شفا» در نظام اندیشه فرهنگ‌ها چه جایگاهی دارد یا رابطه پزشک و بیمار چگونه در ادبیات و تاریخ فرهنگی تحول یافته است – از جنسی است که ادبیات تطبیقی توان پاسخ به آنها را دارد. به عبارتی، این حوزه به دنبال «درک بدن انسان به مثابه متنی فرهنگی» است که تنها با روش‌های ادبی و انسانی قابل تحلیل است. (Whitehead & Woods, 2016)

جدول ۵ نمونه درس‌ها در خوشه «ادبیات بالینی و انسانیت پزشکی»

۱	ادبیات داستانی معاصر میان بدن و جهان (یوسی‌ال)
۲	ادبیات و پزشکی: جسد، نظریه، پراکسیس (تورتو)
۳	ادبیات و طب (براون)
۴	بدن در ادبیات امریکایی – اسپانیایی قرن بیستم و بیست و یکم (آکسفورد)
۵	بدن در فلسفه (نیویورک)
۶	بدن‌های مادرانه: استعاره و مادیت (کوئین مری)
۷	پروژه تحقیقاتی انسانیت پزشکی جهانی (کوئین مری)
۸	پزشکی و اخلاق در ادبیات جهانی (کوئین مری)
۹	تاریخ بدن در دوران مدرن متقدم (براون)
۱۰	تن در سینما (براون)
۱۱	جنون، گذشته و حال (کوئین مری)
۱۲	خشونت و خود: روان‌شناسی و روان‌پزشکی از سال ۱۹۴۵ تاکنون (نیویورک)
۱۳	خوانشی بر انحراف (کرنل)
۱۴	داستان‌های بیماری (تورتو)
۱۵	درآمدی بر مطالعات روان‌زخم (کرنل)
۱۶	روایت‌های جهانی روان‌زخم (میشیگان)
۱۷	زبان بدن: ادبیات و بدن‌مندی (لیدز)
۱۸	زبان و ارتباطات سلامت (کوئین مری)
۱۹	سلامت و علوم انسانی پزشکی (اسکس)

۲۰	سینما و معلولیت (کوئین مری)
۲۱	علوم انسانی پزشکی جهانی: انسان در پزشکی (کوئین مری)
۲۲	کتاب و بدن (میشیگان)
۲۳	نظریه‌ها و شیوه‌های مطالعه ادبی: اخلاق، زیست‌سیاست، و علوم انسانی بالینی (ادینبرو)
۲۴	نوشتن از بدن در ادبیات و فرهنگ (کالج کینگ)
۲۵	هم‌حسی، بدنمندی و احساس در هنر باستان (تورتو)
۲۶	هیستری - پارانویا - نوروز: علائم بالینی در فلسفه و ادبیات (نیویورک)
۲۷	هیولای زشت ذهن: ادبیات هیولا، نظریه هیولا و هویت‌های امریکایی (براون)

خوشه چهارم. بازاندیشی اقلیم‌محور: فضا، مکان، جابه‌جایی، و بحران‌های زیست‌محیطی

«بازاندیشی اقلیم‌محور» را باید یکی دیگر از خوشه‌های ذاتاً میان‌رشته‌ای در چرخش معرفتی ادبیات تطبیقی معاصر برشمرد که می‌کوشد از نگاه ملت‌محور به گستره‌ای فضا‌محور در ابعاد سیاره‌ای دست یابد. این چرخش بنیادین که از اوایل هزاره جدید آغاز شد تقریباً پس از سال ۲۰۱۰ و هم‌نوا با زمزمه‌های گرمایش زمین و بحران‌های اقلیمی به پای ثابت و بالنده خوشه ادبیات تطبیقی تبدیل شده است. در این نگره، زیباشناسی محض در ادبیات جای خود را به «چگونگی الگوی حرکت» و مهاجرت در مقیاس سیاره‌ای داده است (Heise, 2008; Chakrabarty, 2009). نگاهی به درس‌ها و منابع مرتبط با مرزها، شهرها، نقشه‌نگاری فرهنگی و مطالعات فضا نشان می‌دهد که ادبیات تطبیقی در این چارچوب بی‌واسطه جای مطالعات ادبیات ملی نشسته و پیوندی محکم‌تر با جریان‌های جهانی و سیاره‌ای برقرار کرده است.

ادبیات جهان در عصر انسان‌محوری، علوم انسانی اقلیم‌نگر، نقش ادبیات گمانه‌زن در ترسیم آینده نوع بشر، روابط انسان و ناانسان و حقوق حیوانات، ادبیات و محیط و نقد زیست‌محیطی، بحران و فوریت آب و هوایی، و توجه به نابرابری و بی‌عدالتی جغرافیایی از مهم‌ترین محورهای این خوشه‌اند. در جدول ۶ نمونه درس‌های برآمده از این دیدگاه را آورده‌ام.

پژوهشگرانی ممتاز چون دونا هاراوی و آنا تسینگ بر این باورند که ادبیات جهان دیگر محاکات طبیعت نیست بلکه کنشگری اخلاقی و فرهنگی در برابر بحران‌های اقلیمی و زیست‌محیطی است (Haraway, 2016; Tsing, 2015). از این لحاظ، ادبیات تطبیقی نقشی مهم در بازنمایی بحران‌های آب‌وهوایی، توجه به نابرابری‌ها و همچنین ارائه ژانرهای نوپدید گمانه‌زن و آینده‌نگر دارد زیرا این ژانرها امکان تخیل جهان‌های پس از بحران را فراهم می‌کنند (Trexler, 2015). از یک طرف، این خوشه مرزهای سنتی میان ادبیات، انسان‌شناسی، فلسفه و بوم‌شناسی را محو می‌کند و امکان مطالعه مفاهیمی

چون زیست‌سیاست و «پسانسان»^۱ را فراهم می‌آورد (Haraway, 2016; Morton, 2013). از طرف دیگر، به علت تأکید بر نابرابری‌ها میان جنوب و شمال جهانی، با حوزه پسااستعمار و سیاست منابع طبیعی (نفت، آب، زمین) پیوند دارد.

جدول ۶ نمونه درس‌ها در خوشه «بازاندیشی اقلیم‌محور»

۱	ادبیات جهان و عصر انسان (واریک)
۲	ادبیات علمی تخیلی: سایبورگ، کلون، و ظهور ربات‌ها (اسکس)
۳	ادبیات و حیوانات دیگر: سمینار ادبیات و نظریه (نیویورک)
۴	ادبیات و محیط: رویکردهای گوناگون (کالج کینگ)
۵	اکوپونتیک یا بوطیقای بوم‌شناسی (واریک)
۶	آینده‌های بوم‌شناختی: رویکردهای فرارشته‌ای (واریک)
۷	آینده‌های ممکن نوع بشر در فضا (میشیگان)
۸	تغییرات اقلیمی و علوم انسانی (پیل)
۹	تئاتر زیست‌محیطی (اسکس)
۱۰	جهان‌های ممکن: ادبیات علمی-تخیلی، ادبیات داستانی گمانه‌زن، و تاریخ بدیل (اسکس)
۱۱	چگونه این سیاره را نجات دهیم؟ (میشیگان)
۱۲	حیوانات در سینمای جهانی شده (کرنل)
۱۳	خواندن و نوشتن با حیوانات (میشیگان)
۱۴	داستان نفت: مطالعه در ادبیات جهان (واریک)
۱۵	داستان‌های پایان: خوانش تطبیقی علمی تخیلی‌های آخرالزمانی (میشیگان)
۱۶	درآمدی به مطالعات اقلیم‌نگر (استنفورد)
۱۷	زندگی در میانه فاجعه (استنفورد)
۱۸	زیست‌بوم‌ها: علم، رسانه و فرهنگ (واریک)
۱۹	شهرهای آینده (میشیگان)
۲۰	علوم انسانی زیست‌محیطی جهانی (لیدز)
۲۱	فراتر از عصر انسان‌محوری: جهت‌گیری‌های جدید در علوم انسانی زیست‌محیطی (تورنتو)
۲۲	فوریت آب و هوایی: روایت زیست‌محیط و نوشتن درباره حیات وحش (اسکس)
۲۳	کارگاه شعر در عصر انسان (استنفورد)
۲۴	محیط، زیست‌بوم و فرهنگ معاصر (یوسی‌ال)

1) posthuman

۲۵	مواجهه با آب‌وهوای دور: ادبیات سفر و اکتشاف (تورنتو)
۲۶	مهاجرت‌های فرهنگ: استعمارگری و علوم انسانی زیست‌بوم‌گرا (بريستول)
۲۷	نفت، کالاگشتگی و سرمایه‌داری در ادبیات مدرن عربی (ماساچوست)
۲۸	نوشتن با عناصر: خاک، هوا، آتش، آب و اورانیوم (کالج کینگ)
۲۹	ننولبرالیسم، نکر و کاپیتالیسم؛ و زیبایی‌شناسی بی‌ثباتی (یوسی‌ال)
۳۰	وضعیت اضطراری آب و هوایی: درآمدی به علوم انسانی زیست‌محیطی (اکستر)

خوشه پنجم. رسانه، هنر و روایت‌های بینارسانه‌ای

این خوشه یکی از چرخش‌های مهم میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی معاصر است که سابقه پیدایی آن به دهه ۱۹۹۰ برمی‌گردد و همچنان چیرگی دارد، به طوری که حضور آن در سرفصل‌های آموزشی از ابتدای هزاره تقریباً تثبیت شده است. گذار از تمرکز صرف بر متن مکتوب به مطالعات بینارسانه‌ای خبر از گسترش حوزه مطالعات تطبیقی فراتر از زبان و متن نوشتاری می‌دهد؛ «روایت» در آشتیگاه فیلم، تئاتر، رمان گرافیک، هنرهای بصری، عکاسی و رسانه‌های رقمی دیگر منحصر به فضای بین‌زبانی نیست بلکه میان رسانه‌ها و نظام‌های بازنمایی جولان می‌دهد و «ادبیات محض» دیگر گرانگه «ادبیات تطبیقی» نیست، بلکه صرفاً یکی از اشکال روایت است که در کنار سایر رسانه‌ها جا می‌گیرد. هدف این خوشه معرفتی تقویت مهارت خوانش چندرسانه‌ای پژوهشگران است و مفهوم روایت را در بسترهای چندرسانه‌ای بازتعریف می‌کند. این تحول معرفتی را می‌توان وامدار نظریه‌پردازان پیشرو در حوزه مطالعات تصویر، رسانه و اقتباس برشمرد: میچل در کتاب جریان‌ساز خود نظریه تصویر^۱ بر اهمیت فهم بصری و فرهنگ تصویری تأکید می‌کند (Mitchell, 1994)؛ ایرینا رازفسکی با طرح مفهوم «بینارسانه‌ای»^۲ به عنوان چارچوب تحلیلی (Rajewsky, 2005) و لیندا هاچن با نظریه اقتباس خود (Hutcheon, 2006) بستر اندیشه این خوشه را فراهم کرده‌اند و نشان می‌دهند که ادبیات نه یک هنر خودبسنده، که بخشی از زیست‌جهان فرهنگی - رسانه‌ای گسترده‌تر است. این نگاه میان‌رسانه‌ای به دانشجویان امکان می‌دهد تا رابطه میان متن ادبی و سایر نظام‌های فرهنگی و هنری را بهتر درک کنند - مهارتی که با ظهور گونه‌های ادبی التقاطی جدید اهمیتی دوچندان پیدا کرده است (دومینگز و دیگران، ۱۳۹۹، ۱۸۵-۲۱۴). طیف موضوعی این درس از عناوینی چون «نظریه بازی ویدئویی» تا «مواجهات بینارسانه‌ای در شعر» و «شکسپیر در هنرهای اجرایی و دیداری» گسترده است. گزیده درس‌های مرتبط با این خوشه را در جدول ۷ مشاهده می‌کنید.

1) picture theory

2) intermediality

جدول ۷ نمونه درس‌ها در خوشه «رسانه، هنر و روایت‌های بینارسانه‌ای»

۱	ارتباطات فرهنگی در جنوب افریقا: ادبیات و فیلم (اکستر)
۲	اسطوره‌های کلاسیک در سینمای فرانسه و فرانکوفون (اکستر)
۳	اکوسینما: طبیعت، حیوانات و تصویر متحرک (کوئین مری)
۴	اندیشه‌ها و پیامدها: گستره‌های ادبی و هنری تخیل (تورنتو)
۵	ترجمه به مثابه کنش فرهنگی و بینارسانه‌ای (اکستر)
۶	تصاویر و متن‌ها: رسانه مختلط (هیبرید) و قدرت در امریکای لاتین (بريستول)
۷	تصویرنگاری شهر جهانی: ادبیات و فرهنگ بصری در قرن بیست و یکم (اکستر)
۸	خاورمیانه از رهگذر رمان مصور (استنفورد)
۹	درآمدی به فرهنگ شنیداری - دیداری (لیدز)
۱۰	درآمدی به فرهنگ‌های بصری: از بریستول تا گرداگرد جهان (بريستول)
۱۱	رسانه، سیاست و جامعه (اسکس)
۱۲	رسانه‌ها: خط‌مشی و بازارها (واریک)
۱۳	رویکردی به ادبیات تطبیقی: آواز و اپرا (نیویورک)
۱۴	زبان و رسانه (کوئین مری)
۱۵	زیبایی‌شناسی همچون نقد (کالیفرنیا)
۱۶	سوررنالیسم: برانگیختگی و التذاذ در فرهنگ تصویری و متنی دهه ۱۹۲۰ (بريستول)
۱۷	سینما و معلولیت (کوئین مری)
۱۸	شرکت سهامی کودکی: دیزنی و جهانی سازی کودکی (اسکس)
۱۹	شکسپیر جهانی: در هنرهای اجرایی، سینما و فرهنگ رقصی (ادینبرو)
۲۰	شکسپیر در رسانه‌های مختلف (اسکس)
۲۱	عکاسی: خود و تصویر آن (کوئین مری)
۲۲	فاوست در افسانه، ادبیات و هنرها (کوئین مری)
۲۳	قدرت تخیل: ادبیات و فیلم (تورنتو)
۲۴	محدودیت‌های بازنمایی: هولوکاست در ادبیات و فیلم (اسکس)
۲۵	مطالعات فیلم، رسانه و فرهنگ بصری (نورث‌وسترن)
۲۶	مطالعات کتاب مصور: تاریخ، روش‌شناسی و ژانرها (اکستر)

۲۷	مطالعاتی درباره ارتباطات ادبیات و هنرهای دیگر (کالیفرنیا)
۲۸	مواجهات بینارسانه‌ای در شعر (بريستول)
۲۹	موسیقی و تخیل (تورنتو)
۳۰	نظریه بازی ویدئویی (اسکس)
۳۱	نظریه‌های فرهنگ بصری: مقایسه زمانی، مکانی، و بینارسانه‌ای (بريستول)
۳۲	هنر و سیاست در افریقا (سوآس)

خوشه ششم. علوم انسانی رقومی: دورخوانی، داده‌کاوی، بایگانی رقومی و هوش مصنوعی

اگر بخواهیم خاستگاهی برای علوم انسانی «رقومی» متصور شویم، باید به دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ برگردیم که نخستین پروژه‌های اطلس زبان‌شناسی، فهرست‌نگاری رایانه‌ای و بایگانی رقومی شکل گرفت (Hockey, 2004). از همان روزها تاکنون، پژوهشگرانی آرزوی بایگانی رقومی همه تمدن بشری را در سر می‌پرورانده‌اند. با توسعه فناوری‌های رقومی و «الگوریتم»‌های پردازش متن، این حوزه به شاخه‌ای میان‌رشته‌ای در امریکا و اروپا بدل شد که تحلیل داده، مدل‌سازی آماری، خوشه‌بندی معنایی و شبکه‌نگاری را با مطالعات ادبی، تاریخی و زبانی تلفیق می‌کند. در میان دروس ادبیات تطبیقی، خوشه «علوم انسانی رقومی» یکی از انقلابی‌ترین جریان‌های مختص قرن بیست و یکم است که در یک دهه اخیر، به مدد جهش‌های فناورانه هوش مصنوعی، جایگاهی نوپدید و راهبردی پیدا کرده است (Underwood, 2019). این خوشه گواهی است بر گذار از شیوه‌های تفسیر و استنتاج شخصی به تحلیل داده‌محور. علوم انسانی رقومی امروزه به یکی از افق‌های معرفتی و فلسفی اصلی ادبیات تطبیقی تبدیل شده است و دیگر صرفاً ابزار کمکی نیست بلکه پرسش‌های بنیادین درباره خوانش، تفسیر، نویسندگی، بایگانی‌سازی، و اقتدار معرفتی متن مطرح می‌کند و دیگر، با دسترسی گسترده به هوش مصنوعی، به نقطه‌ای کانونی برای آینده این رشته تبدیل شده است. رئوس فعالیت‌های پژوهشگر علوم انسانی رقومی عبارت است از تحلیل در مقیاس کلان^۱، تحلیل شبکه روابط متنی، نقشه‌برداری جغرافیایی و فضایی ادبیات، پیکره‌سازی چندزبانه، تحلیل موازی ترجمه و ویرایش تعاملی رقومی.

در دهه‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰، تحلیلگران ادبی مانند فرانکو مورتی، متیو جوکرز و دیگران نشان دادند که ابزارها و ترفندهای رقومی می‌تواند بسیاری از مشکلات روش‌شناختی ادبیات تطبیقی — از جمله «محدودیت نمونه»، «انتخاب‌های تصادفی»، «سوگیری فرهنگی»، و «چالش زبان‌های متعدد» — را برطرف کند (Moretti, 2013; Jockers, 2013) اما در عین حال، بر ضرورت بازاندیشی نظری، آموزش

1) macroanalysis

میان‌رشته‌ای و حساسیت انتقادی به پیامدهای معرفتی و فرهنگی این رویکرد اصرار دارند (Peng 2020). ماهیت میان‌رشته‌ای علوم انسانی رقومی سبب شده است که بسیاری از پژوهش‌های جدید به صورت مشترک میان متخصصان ادبیات، زبان‌شناسی محاسباتی، علوم داده، بایگانی رقومی، و علوم پزشکی یا محیط زیست انجام شود و فرصتی تازه پدید آید تا «دانش‌کاران»^۱، یعنی متخصصانی که مهارت‌های فناوری، تحلیل داده و تفسیر ادبی را همزمان به کار می‌گیرند، در جایگاهی نزدیک‌تر به مقام سنتی محقق جامع‌الاطراف بنشینند. به این ترتیب، خوشه علوم انسانی رقومی و هوش مصنوعی شاید افقی آینده‌ساز و راهبردی برای تحول ادبیات تطبیقی و مطالعات میان‌رشته‌ای محسوب شود. ناگفته پیداست که توصیف و تبیین شگردهای این دو و کاربستشان در بدنه ادبیات تطبیقی از حوصله و ظرفیت این مقاله خارج است و در فرصتی دیگر مفصل‌تر به آن خواهیم پرداخت. ده نمونه از دروس این خوشه را در جدول ۸ مشاهده می‌کنید.

جدول ۸ نمونه درس‌ها در خوشه «علوم انسانی رقومی»

۱	زبان انگلیسی رقومی (لیدز)
۲	علوم انسانی رقومی: نظریه و عمل (ترینیتی کالج)
۳	ورود به ماتریکس: دورنمای رقومی در علوم انسانی (اکستر)
۴	تحول لوح (تبلت): رویکردهای رقومی به متون و دست‌سازهای باستانی (اکستر)
۵	انسان‌شناسی رقومی (لیورپول)
۶	فرهنگ مادی رقومی؛ متن و رسانه رقومی (تورنتو)
۷	تاریخ هنر و امر رقومی (تورنتو)
۸	ادبیات در عصر رقومی (آلبرتا)
۹	علوم انسانی رقومی/تجربی (هاروارد)
۱۰	فرهنگ‌های رقومی (ماساچوست)

۵. جمع‌بندی و ملاحظات کلی

تحلیل داده‌کاوانه درسنامه‌های اخیر نشان می‌دهد که ادبیات تطبیقی معاصر دیگر مثل نیمه دوم قرن بیستم، علم مقایسه دو متن و محصور در چارچوب زبان‌ها و مکتب‌ها نیست، بلکه هنر خوانش همه گونه‌های ادبی و هنری است که از طریق چند چرخش بنیادین و کلان معرفتی در فلسفه و روش ادبیات تطبیقی حاصل آمده است: چرخش از ادبیات ملت‌ها به افق‌های باز سیاره‌ای،

1) knowledge workers

چرخش از قاموس ادبی به بازی قدرت و طرد، و چرخش از متن به تن، زیست‌بوم، و آمیزش رسانه‌ها. به بیان دیگر، ادبیات تطبیقی طی دو دهه اخیر، با گذر از منطق دوگانه، به شبکه‌ای چندمحوری از نظریه‌های میان‌رشته‌ای و مسئله‌محور تبدیل شده است که به دنبال پاسخی برای پرسش‌ها و مسائل جهانی است. بازاندیشی در «پسماند»‌های سنت نظری ادبیات تطبیقی، حضور «غالب» جریان میان‌رشته‌ای و بیناهنری و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای هوش مصنوعی «نوپدید» از دیگر نکاتی است که در طراحی سرفصل‌های آموزشی و پژوهشی ادبیات تطبیقی معاصر نمی‌توان از آن‌ها غافل شد. گرایش به منعطف‌سازی، میان‌رشته‌ای کردن و پاسخ‌گویی به تحولات اجتماعی و نظری، در بیشتر این نهادها به چشم می‌خورد — روندی که می‌تواند در طراحی و بازتعریف ساختار رشته ادبیات تطبیقی در ایران الهام‌بخش باشد.

دعوت از استادان مشاور خارج از دانشگاه و امضای توافق‌نامه تبادل دانشجوی ادبیات تطبیقی با دانشگاه‌های مختلف جهان از تمهیداتی است که می‌تواند به پویایی بیشتر این رشته بینجامد. توجه به بعد کاربردی رشته ادبیات تطبیقی و پرهیز از تکرار مفاهیم محض خصوصیتی است که می‌توان در تدوین درسی‌نامه آموزشی ادبیات تطبیقی در ایران به آن توجه کرد. اهمیت تأسیس پژوهشکده یا دانشکده‌ای بالادستی که ناظر بر کیفیت انجام پژوهش‌های تطبیقی ادبیات باشد، وظیفه هدایت و اتصال پژوهشگران را بر عهده بگیرد و با تأسیس کارگروه‌های موضوعی کلان بر اساس نیازهای علمی و فرهنگی کشور، ناصی و واصی مقولات پژوهشی در دانشگاهها باشد از دیگر نکاتی است که تحلیل ساختار آموزشی دانشگاه‌ها بر ما آشکار می‌کند. همچنین در دسترس نبودن منابع مطالعاتی این حوزه نوپدید به زبان فارسی تلنگری است تا مترجمان علوم انسانی در انتخاب متون برای ترجمه با دقت و هوشیاری بیشتری عمل کنند و نیاز و تقاضای جامعه ایرانی را در نظر بگیرند.

این مقاله با معرفی شش خوشه معرفتی چیره و نوپدید گامی بود کوچک در شناسایی و راهنمایی حوزه‌ها و مباحث مغفول در سرفصل‌ها و منابع درسی موجود اما به گمانم پیش از هر اقدامی برای تحول هر درسی‌نامه‌ای، باید از خود پرسید آیا به نیازها و ضرورت‌های بومی پژوهش ادبیات تطبیقی در شرایط حاضر واقفیم؟ آیا تقلید از سرفصل‌های آموزشی غرب، بدون شناخت عمیق و بسامان این چرخش‌های معرفتی یا درک عمیق از وضعیت موجود بشری، کمکی به شکل‌گیری و پیشرفت رشته ادبیات تطبیقی در ایران خواهد کرد؟ و مهم‌تر از همه، آیا به زیرساخت‌های فرهنگی و ابزار گفتمانی مناسب گفت‌وگوی میان‌رشته‌ای مجهزیم؟

منابع

انوشیروانی علیرضا (۱۳۹۸)، «نابسامانگی ادبیات تطبیقی در ایران»، ادبیات پارسی معاصر، س ۹، ش ۱ (بهار و تابستان)، ص ۸۱-۱۱۲.

بهادری، رقیه (۱۳۹۱)، «ادبیات تطبیقی در دانشگاه‌های جهان»، ادبیات تطبیقی (ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)، س ۳، ش ۲ (پیاپی ۶) (پاییز و زمستان)، ص ۱۷۹-۲۰۵.
حرّی، ابوالفضل (۱۴۰۱)، «برهم‌کنشی مطالعات میان‌رشته‌گی و فرهنگ‌گی در ادبیات تطبیقی»، پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، س ۴، ش ۸ (پاییز و زمستان)، ص ۱۱۱-۱۳۴.
دومینگز، سزار، هان ساسی و داریو ویلانوا (۱۳۹۹)، درآمدی بر ادبیات تطبیقی، ترجمه مسعود فرهمندفر و روشنک اکرمی، تهران، سیاه‌رود.
غفاری، محمد (۱۴۰۴)، «از ادبیات دیجیتال‌شده به ادبیات دیجیتال: مدخلی به بوئیکای ادبیات دیجیتال و تأملی در شیوه خوانش و آموزش آن»، نقد و نظریه ادبی، س ۱۰، ش ۱ (پیاپی ۲۰)، ص ۲۲۵-۲۵۳.

- Apter, Emily (2013), *Against World Literature (On the Politics of Untranslatability)*, London & New York, Verso.
- Aschcroft et al (2025), *The Postcolonial Studies Reader*, 3rd ed., London & New York, Routledge.
- Boston University [USA]. Main Web: <https://www.bu.edu/>; “Comparative Literature”: <https://www.bu.edu/wll/undergraduate/spring-courses/comparative-literature/>; “Major in Comparative Literature”: <https://www.bu.edu/wll/undergraduate/degree-programs/comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Brown University [USA]. Main Web: <https://www.brown.edu/>; “Comparative Literature”: <https://complit.brown.edu/>; “Current Courses”: <https://complit.brown.edu/current-courses>. (last retrieved in 15.11.2025).
- Chakrabarti, Soumen, et al. (2006), “Data Mining Curriculum: A Proposal (Version 1.0)”, *KDD*, <https://www.kdd.org/curriculum/index.html> (last retrieved in 15.11.2025).
- Chakrabarty, Dipesh (2009), “The Climate of History: Four Theses”, *Critical Inquiry*, 35 (2): pp.197-222.
- Clifton, Christopher (2025), “Data Mining”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/technology/data-mining> (last retrieved in 15.11.2025).
- Columbia University [USA]. Main Web: <https://www.columbia.edu/>; “Comparative Literature and Society”: <https://bulletin.columbia.edu/columbia-college/departments-instruction/comparative-literature-society/>; “Department of English and Comparative Literature”: <https://english.columbia.edu/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Cornell University [USA]. Main Web: <https://cornell.edu/>; “Department of Comparative Literature – Courses”: <https://complit.cornell.edu/courses/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Dartmouth College [USA]. Main Web: <https://home.dartmouth.edu/>; “Comparative Literature Program”: <https://complit.dartmouth.edu/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Dublin City University [Ireland]. Main Web: <https://www.dcu.ie/>; “MA in Comparative Literature”: <https://www.dcu.ie/registry/macl-1-1/>; “CLAI - Comparative Literature Association of Ireland”: <https://www.dcu.ie/salis/clai-comparative-literature-association-of-ireland> (last retrieved in 15.11.2025).
- Foucault, Michel (2008), *The Birth of Biopolitics*. London, Palgrave.

- Goldsmiths University of London* [England, UK]. Main Web: <https://www.gold.ac.uk/>; “Centre for Comparative Literature”: <https://www.gold.ac.uk/ccl/>; “English, Comparative Literature, or Linguistics”: <https://www.gold.ac.uk/pg/mphil-phd-english-comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Haraway, Donna (2016), *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham, Duke University Press.
- Harvard University* [USA]. Main Web: <https://www.harvard.edu/>. “Courses – CompLit”: <https://complit.fas.harvard.edu/courses/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Heise, Ursula K. (2008), *Sense of Place and Sense of Planet* (The Environmental Imagination of the Global), Oxford, Oxford University Press.
- Hockey, Susan (2004). “The History of Humanities Computing”, *A Companion to Digital Humanities*, ed. by Susan Schreibman, Ray Siemens, and John Unsworth, Malden (MA), Blackwell Publishing, pp. 1–19.
- Hutcheon, Linda (2006), *A Theory of Adaptation*. 2nd ed. London, Routledge.
- Jockers, Matthew L. (2013), *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*, Champaign, University of Illinois Press.
- Johns Hopkins University* [USA]. Main Web: <https://www.jhu.edu/>; “Comparative Thought and Literature”: <https://compthoughtlit.jhu.edu/> (last retrieved in 15.11.2025).
- King's College London* [England, UK]. Main Web: <https://www.kcl.ac.uk/>; “Comparative Literature MA”: <https://www.kcl.ac.uk/study/postgraduate-taught/courses/comparative-literature-ma> (last retrieved in 15.11.2025).
- Kleinman, Arthur (1988), *The Illness Narratives: Suffering, Healing, and the Human Condition*, New York, Basic Books.
- Mitchell, W. J. T. (1994), *Picture Theory*, Chicago, University of Chicago Press.
- Moretti, Franco (2013), *Distant Reading*. London & New York, Verso.
- Morton, Timothy (2013), *Hyperobjects* (Philosophy and Ecology after the End of the World), Mineapolis, University of Minnesota Press.
- Northwestern University* [USA]. Main Web: <https://www.northwestern.edu/>; “Comparative Literary Studies Program”: <https://complit.northwestern.edu/>; “Undergraduate Courses”: <https://complit.northwestern.edu/courses/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Peng, Qinglong (2020), “Digital Humanities Approach to Comparative Literature: Opportunities and Challenges”, *Comparative Literature Studies*, Vol. 57, No. 4 (Special Issue: Technology in Comparative Literature Studies), pp.595-610.
- Princeton University* [USA]. Main Web: <https://www.princeton.edu/>; “Department of Comparative Literature”: <https://complit.princeton.edu/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Queen Mary University of London* [England, UK]. Main Web: <https://www.qmul.ac.uk/>; “Comparative Literature Hub”: <https://www.qmul.ac.uk/hub/sllf/comparative-literature/>; “Comparative Literature (BA)”: <https://www.qmul.ac.uk/undergraduate/coursefinder/courses/2026/comparative-literature/>; “PhD in Comparative Literature”: <https://www.qmul.ac.uk/sllf/comparative-literature-and-culture/postgraduate/phd-comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Rajewsky, Irina (2005), “Intermediality y, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality”, *Intermedialités*, No. 6, pp.43–64.
- Scarry, Elaine (1985), *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*, Oxford, Oxford University Press.

- SOAS: University of London* [England, UK]. Main Web: <https://www.soas.ac.uk/>; “Ma in Comparative Literature”: <https://www.soas.ac.uk/study/find-course/ma-comparative-literature/>; “World Literature in London”: <https://www.soas.ac.uk/study/find-course/world-literature-london> (last retrieved in 15.11.2025).
- Stanford University* [USA]. Main Web: <https://www.stanford.edu/>; “Comparative Literature Courses”: <https://dlcl.stanford.edu/departments/comparative-literature/comparative-literature-courses/>; “Comparative Literature (PhD)”: <https://bulletin.stanford.edu/programs/CPLIT-PHD> (last retrieved in 15.11.2025).
- The City University of New York (CUNY)* [USA]. Main Web: <https://www.cuny.edu/>; “Comparative Literature PhD Program”: <https://www.gc.cuny.edu/comparative-literature/>; “Comparative Literature Courses”: <https://www.gc.cuny.edu/comparative-literature/curriculum-and-degree-information/courses> (last retrieved in 15.11.2025).
- Trexler, Adam (2015), *Anthropocene Fictions* (The Novel in a Time of Climate Change), Charlottesville: University of Virginia Press.
- Trinity College Dublin* [Ireland]. Main Web: <https://www.tcd.ie/>; “M.Phil. in Comparative Literature”: <https://www.tcd.ie/langs-lits-cultures/postgraduate/comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Tsing, Anna Lowenhaupt (2015), *The Mushroom at the End of the World* (On the Possibility of Life in Capitalist Ruins), Princeton, Princeton University Press.
- Underwood, Ted (2019), *Distant Horizons* (Digital Evidence and Literary Change), Chicago, University of Chicago Press.
- University College London (UCL)* [England, UK]. Main Web: <https://www.ucl.ac.uk/>; “Comparative Literature”: <https://www.ucl.ac.uk/arts-humanities/european-languages-culture/research/research-centres/comparative-literature/>; “Comparative Literature MA”: <https://www.ucl.ac.uk/prospective-students/graduate/taught-degrees/comparative-literature-ma/>; “Comparative Literature BA”: <https://www.ucl.ac.uk/prospective-students/undergraduate/degrees/comparative-literature-ba> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Alberta* [Canada]. Main Web: <https://www.ualberta.ca/>; “Comparative Literature”: <https://www.ualberta.ca/en/graduate-programs/comparative-literature.html> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Birmingham* [England, UK]. Main Web: <https://www.birmingham.ac.uk/>; “Comparative Literature and Critical Theories MA”: <https://www.birmingham.ac.uk/study/postgraduate/subjects/languages-cultures-and-translation-courses/comparative-literature-and-critical-theories-ma/>; “Comparative Literature PhD”: <https://www.birmingham.ac.uk/study/postgraduate/subjects/languages-cultures-and-translation-courses/comparative-literature-phd> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Bristol* [England, UK]. Main Web: <https://www.bristol.ac.uk/>. “Comparative Literatures and Cultures”, <https://www.bristol.ac.uk/study/undergraduate/2026/comparative-literatures-cultures/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of California* [USA]. Main Web: <https://www.universityofcalifornia.edu/>; “Comparative Literature – Courses”: <https://complit.berkeley.edu/courses> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Cambridge* [England, UK]. Main Web: <https://www.cam.ac.uk/>; “MPhil in Literature, Culture and Thought”:

- <https://www.postgraduate.study.cam.ac.uk/courses/directory/mmmmmpele> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Chicago* [USA]. Main Web: <https://www.uchicago.edu/>; “Department of Comparative Literature”: <https://complit.uchicago.edu/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Edinburgh* [Scotland, UK]. Main Web: <https://www.ed.ac.uk/>; “Comparative Literature (MSc)”: <http://www.drps.ed.ac.uk/24-25/dpt/ptmsccompl1f.htm> ; “Comparative Literature (PhD)”: <http://www.drps.ed.ac.uk/24-25/dpt/prphdcoml1f.htm> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Essex* [England, UK]. Main Web: <https://www.essex.ac.uk/>; “BA (Hons) English and Comparative Literature”: <https://www.essex.ac.uk/courses/ug01086/1/ba-english-and-comparative-literature> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Exeter* [England, UK]. Main Web: <https://www.exeter.ac.uk/>. “Comparative Literatures and Cultures”, <https://www.exeter.ac.uk/study/undergraduate/courses/comparative-literatures/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Glasgow* [Scotland, UK]. <https://gla.ac.uk/>; “Comparative Literature”, <https://www.gla.ac.uk/subjects/comparativeliterature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Illinois Urbana-Champaign* [USA]. Main Web: <https://illinois.edu/>; “Department of Comparative and World Literature”: <https://complit.illinois.edu/>; “Course Catalog – Fall 2025”: <https://complit.illinois.edu/academics/course-catalog/CWL/current> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Kent* [England, UK]. Main Web: <https://www.kent.ac.uk/>. “Comparative Literature postgraduate programme (PhD)”: <https://www.kent.ac.uk/courses/postgraduate/324/comparative-literature> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Leeds* [England, UK]. Main Web: <https://www.leeds.ac.uk/>; “Comparative Literature and English BA programme”: <https://courses.leeds.ac.uk/g674/english-and-comparative-literature-ba> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Liverpool* [England, UK]. Main Web: <https://www.liverpool.ac.uk/>; “Comparative Literature PhD”: <https://www.liverpool.ac.uk/courses/comparative-literature-phd> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Massachusetts Amherst* [USA]. Main Web: <https://www.umass.edu/>; “Comparative Literature”: <https://www.umass.edu/comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Michigan* [USA]. Main Web: <https://umich.edu/>; “Department of Comparative Literature”: <https://lsa.umich.edu/complit> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of New Brunswick* [Canada]. Main Web: <https://www.unb.ca/> . “Comparative Literature – Programs & Courses”: <https://www.unb.ca/academics/programs/arts/comparative-literature.html> ; “World Literature”: <https://www.unb.ca/academics/calendar/undergraduate/current/saint-john-courses/worldliterature/index.html> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Nottingham* [England, UK]. Main Web: <https://www.nottingham.ac.uk/>. “Comparative Literature – Programs &

- Courses”: <https://www.unb.ca/academics/programs/arts/comparative-literature.html> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Oxford* [England, UK]. Main Web: <https://www.ox.ac.uk/>. “MSt in Comparative Literature and Critical Translation”: <https://www.ox.ac.uk/admissions/graduate/courses/mst-comparative-literature-critical-translation>; “Comparative Literature MSt/MPhil options”: <https://www.mod-langs.ox.ac.uk/courses/comparative-literature-mstmphil-options> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of St Andrews* [Scotland, UK]. Main Web: <https://www.st-andrews.ac.uk/>; “Comparative Literature”: <https://www.st-andrews.ac.uk/subjects/comparative-literature/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Toronto* [Canada]. Main Web: <https://www.utoronto.ca/>; “Comparative Literature (SGS)”: <https://sgs.calendar.utoronto.ca/degree/Comparative-Literature>; “Centre for Comparative Literature at UT”: <https://complit.utoronto.ca/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Warwick* [England, UK]. Main Web: <https://warwick.ac.uk/>; “English and Comparative Literary Studies”: <https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/postgraduatestudies/world-literature> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of Wisconsin* [USA]. Main Web: <https://www.wisc.edu/>; “Comparative Literature – UW-Madison”: https://guide.wisc.edu/courses/comp_lit/; “Comparative Literature Courses – UW-Milwaukee”: <https://uwm.edu/world-languages-cultures/students/undergraduates/comparative-literature/comp-lit-all-courses/> (last retrieved in 15.11.2025).
- University of York* [England, UK]. Main Web: <https://www.york.ac.uk/>; “Department of English and Related Literature”: <https://www.york.ac.uk/english/> (last retrieved in 15.11.2025).
- Veysey, Laurence R. (1965), *The Emergence of the American University*, Chicago: University of Chicago Press.
- Victoria College – University of Toronto* [Canada]. Main Web: <https://vic.utoronto.ca/>. “Literature and Critical Theory Courses”: <https://vic.utoronto.ca/academic-programs/upper-year-programs/literature-and-critical-theory/literature-and-critical-theory-courses> (last retrieved in 15.11.2025).
- Whitehead, Anne, and Angela Woods, eds. (2016). *The Edinburgh Companion to the Critical Medical Humanities*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Williams, Raymond (1977), *Marxism and Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- Yale University* [USA]. Main Web: <https://www.yale.edu/>. “Department of Comparative Literature”: <https://complit.yale.edu/>; “The Literature and Comparative Cultures Concentration”: <https://complit.yale.edu/undergraduates/our-study-concentrations/the-literature-and-comparative-cultures-concentration> (last retrieved in 15.11.2025).
- York University* [Canada]. Main Web: <https://www.yorku.ca/>; “Comparative Literature”: <https://futurestudents.yorku.ca/graduate/programs/diplomas/comparative-literature> (last retrieved in 15.11.2025).

References

Sources are in Persian unless otherwise specified.

- Anushirvāni. Alirezā (2019). "The Disorder of Comparative Literature in Iran", *Contemporary Persian Literature*, vol.9, No.1 (Spring & Summer), pp.81-121.
- Bahādiri, Roghayieh (2012), "Comparative Literature in World Universities", *Comparative Literature* (Journal of the Academy of Persian Language and Literature), vol.3, No.2 (Serial 6) (Fall & Winter), pp.179-205.
- Domínguez, César, Haun Saussy & Darío Villanueva, *Introducing Comparative Literature*, tr. by Masoud Farahmandfar and Roshanak Akrami, Tehran, Syiāhrood.
- Ghaffāri, Mohammad (2025), "From Digitised to Digital Literature: An Introduction to the Poetics of Digital Literature, with Reflections on Reading and Teaching It", *Literary Theory and Criticism*, vol.10, No.1 (Serial 20) (June), pp.225-253.
- Horri, Abolfazl (2023), "Interaction of interdisciplinary and cultural studies in comparative literature". *Literary Interdisciplinary Research*, vol.4, No.8 (Autumn & Winter), pp.111-134.

